

Nederlands (nieuwe stijl) en Nederlands, leesvaardigheid (oude stijl)

Vorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

Tekstboekje

Michaël Zeeman, publicist en presentator van een literair tv-programma, heeft herhaaldelijk zijn mening gegeven over de tendens tot nivellering op het gebied van cultuur en educatie. In het essay 'De verkwanseling van het gelijkheidsideaal' (De Groene Amsterdammer, 6 juli 2002) schrijft Pieter van Os dat het gelijkheidsstreven in Nederland de laatste jaren minder sterk aanwezig is dan intellectuelen zoals Zeeman denken. Van Os ziet dit gelijkheidsideaal als een belangrijke verworvenheid van de westerse cultuur. Onderstaande tekst is een bewerking van Zeemans reactie op het artikel van Van Os.

Als alles hetzelfde is, doet niets er meer toe

1 Er zijn tal van lijstjes met nobele beginsel-
verklaringen waar een mens blindelings zijn
handtekening onder kan zetten. Daar hoeft je niet
idealistisch voor te zijn of romantisch, niet
5 enthousiast en niet naïef, je hoeft er zelfs niet links
voor te zijn of intellectueel en al helemaal geen
'linkse intellectueel'. Een beginselverklaring van
dat type is "Vrijheid, gelijkheid, en broederschap",
het programma van de Franse Revolutie: mee eens,
10 zeker zolang je niet hoeft uit te leggen wat je
ermee bedoelt. Maar wat zegt instemmen met
'vrijheid, gelijkheid en broederschap' als niet
nader wordt aangegeven wat die begrippen
betekenen en hoe ze zich onderling verhouden?

2 15 Zodra je de vraag naar de verhouding tussen die
drie stelt, blijkt er iets te wrikken: wie bijvoorbeeld
broederschap zou nastreven, zou zich genoodzaakt
zien het gangbare vrijheidsideaal in te perken.
Broederschap brengt verplichtingen met zich mee
20 en dat is nu precies wat de vrijheidsnastrevers niet
willen. En wie op vrijheid uit is, kan zich even niet
alles gelegen laten liggen aan gelijkheid, want
gelijkheid vereist van sommigen meer opofferings-
gezindheid dan van anderen. Wie voor alle drie
25 tekent, tekent voor een probleem. Maar ook wie
zich sterk maakt voor het gelijkheidsideaal alleen,
komt in moeilijkheden.

3 Ons maatschappelijk en politiek gelijkheids-
begrip heeft in de eerste plaats betrekking op
30 gelijkwaardigheid. In de rechtszaal bijvoorbeeld
passen we algemene rechtsregels toe, maar wegen
we individuele omstandigheden. Strikt gelijke
behandeling zou de rechtspraak tot een administra-
tieve aangelegenheid maken: gelijke vergrijpen,
35 gelijke sancties. Omdat mensen voor de rechter
gelijkwaardig zijn, houdt deze juist rekening met
verschillen in onder meer de omstandigheden.
Gelijkwaardig is niet hetzelfde als gelijk.

4 In het Nederland van de jaren zestig streefde
40 men naar emancipatie en individualisering. In de
jaren daarna is het gelijkheidsideaal allengs uit-
gegroeid tot een ideaal van gelijkstelling; de
verschillen tussen mensen en vooral de verschillen
tussen allerlei uitingen van kunst en cultuur
45 werden niet langer onderkend. De culturele
component van het gelijkheidsideaal is immers het
streven naar gelijkstelling van alle uitingen en

instrumenten van cultuur, of het nu om de media,
het onderwijs of de instituties van de kunst gaat,
50 om het nieuws, het lespakket of de literatuur.

5 Deze opvatting is het duidelijkst verwoord door
de spraakmakende socioloog Pierre Bourdieu en
zijn Nederlandse vertegenwoordiger, hoogleraar
Abram de Swaan. Smaak en schoonheid, waarde en
55 interesse staan niet op zichzelf, maar zijn
producten van maatschappelijke ontwikkelingen.
Het is iemands maatschappelijke klasse die uit-
maakt wat hij mooi of lelijk, belangrijk of onbe-
langrijk vindt. En het is natuurlijk de heersende
60 klasse die cultuur, onderwijs en media gebruikt om
haar overtuigingen op te leggen aan anderen.
Kortom, de elite bepaalt hoe de culturele canon¹⁾
eruitziet. Wie de sociale emancipatie een goed hart
toedraagt, moet in de eerste plaats de maatschap-
65 pelijke verhoudingen die haar belemmeren aan-
pakken. Daarom zou de canon gerelativeerd en
liefst afgeschaft moeten worden.

6 De theorie van deze sociologen lijkt aardig,
maar klopt niet. Want dat een betrekkelijk kleine
70 elite op intellectueel en cultureel gebied de dienst
uitmaakt, is slechts één aspect van de kwestie. Zij
veronachtzamen de inhoudelijke kant: de kennis,
kunst en informatie zelf. Maatschappijkritische
wetenschappers uit de jaren zestig en zeventig
75 hebben voldoende duidelijk gemaakt hoezeer
kennis, schoonheid en informatie worden beïnvloed
door maatschappelijke, politieke en ideologische
omstandigheden. Maar "beïnvloed worden door" is
niet hetzelfde als "identiek zijn aan". Er is in de
80 jaren zestig en zeventig veel geschreven over de
omstandigheden waaronder Isaac Newton de
wetten van de zwaartekracht kon opstellen, maar
aan alle sociale, politieke en psychoanalytische
theorieën die verklaren dat juist Newton op deze
85 natuurwet is gekomen, laat de zwaartekracht zelf
zich niets gelegen liggen. Zo is het ook met kunst
en literatuur: alle mogelijke maatschappelijke
invloeden ten spijt, kunnen schilderijen en
gedichten op zichzelf al dan niet mooi of
90 interessant zijn.

7 Natuurlijk kan een kunstwerk naar iets uit de
maatschappelijke werkelijkheid verwijzen. Maar
dat laat onverlet dat deze voorstelling van iets
maatschappelijks een *kunstwerk* is en over dat

95 kunstwerk valt te praten. Zodra je dat doet, merk je
dat het ene kunstwerk anders en overtuigender is
dan het andere: de verschillen vallen je op – en wie
het over verschillen heeft, heeft het niet over
gelijkheid en zeker niet over gelijkstelling.

8 100 Mij interesseren de verschillen en het is mij te
gemakkelijk dat te bestempelen als heimwee naar
hiërarchisch denken of het af te doen als symptoom
van een cultuurpessimisme vol heimwee naar de
tijd dat door iedereen een vanzelfsprekend verschil
105 tussen ‘hogere’ en ‘lagere’ vormen van cultuur
werd ervaren. Ik verlang nergens naar terug, want
zonder de bewegingen van emancipatie en
individualisering van de afgelopen halve eeuw en,
iets ruimer bemeten, de afgelopen paar honderd
110 jaar, had ik vermoedelijk niet kunnen doen wat ik
doe. Wat cultuur betreft, ik geloof niet dat het zin-
vol is nog langer over ‘hogere’ en ‘lagere’ cultuur
te spreken – er bestaan louter nog mengvormen –,
maar wel dat het belangrijk is te onderzoeken en te
115 onderwijzen waarom het ene boek beter, belang-
wekkender en, jawel, mooier is dan het andere.

9 Dat leidt tot een canon en niet tot gezever over
wat een canon eigenlijk is en waarom die canon het
instrument is om de onderliggende bevolkings-
120 groepen eronder te houden. Die canon en het
bestaan ervan weerspreken de opvatting dat alles
hetzelfde is, maar erkennen de gelijkwaardigheid
vanuit het besef dat elk kunstwerk het verdient om
als een uniek verschijnsel beoordeeld te worden.
125 Het bestaansrecht, ja, de noodzaak van de canon
moet worden verdedigd, omdat gelijkwaardigheid
pas mogelijk is als verschillen in artistieke
kwaliteit worden erkend.

10 Ook op sociaal gebied is het streven naar
130 gelijkheid bedenkelijk. Vrijheid voor iedereen is
pas in gelijke mate mogelijk als de burgers zichzelf
beheersen ter wille van de vrijheid van anderen, als
men zelf dus grenzen in acht neemt. Het gelijk-
heidsgeloof is echter geen product van nadenken
135 over de verhouding tussen vrijheid en gelijkheid,

maar een uitvloeisel van de huidige neiging om alle
normen en waarden te relativiseren. Alle relativisme
is in wezen cynisch: het hecht nergens meer aan en
het gelooft vooral ook niet in zichzelf. Als alles
140 hetzelfde is, doet niets er meer toe.

11 Nergens wordt het betrekkelijke van gelijkheid
beter zichtbaar dan in het onderwijs: wat je ook
vindt van het doel van het onderwijs en hoe je het
onderwijsaanbod ook samenstelt, in laatste
145 instantie moet – met de woorden van Bint, de
schooldirecteur uit de gelijknamige novelle van
Bordewijk – “de leraar niet dalen, maar de leerling
klimmen”. De verhoudingen zijn ongelijk.
Ons onderwijs echter streeft niet naar een vooraf
150 bepaald, optimaal niveau maar richt zich op de
gemiddelde leerling, met het gevolg dat de
kwaliteit van ons onderwijs achteruitholt. Het
egalitarisme – dat wil zeggen het streven naar
maatschappelijke gelijkheid – en het cultuur-
155 relativisme, ze dragen de bibliotheek en het
museum leeg, hollen het onderwijs uit, juist op het
moment dat grote nieuwe groepen er toegang toe
krijgen. Alle moeite voor niets.

12 Als het ideaal van gelijkheid zich in Nederland
160 blijft manifesteren als het streven verschillen
tussen mensen te verdoezelen en het belang van
maatschappelijke of culturele normen te ont-
kennen, zal het uiteindelijk de ongelijkheid
bevorderen. Iedereen is gelijk, in het onderwijs
165 negeren we daarom de verschillen tussen leerlingen
en gaan we af op de gemiddelde leerling, waardoor
zowel de goede als de zwakke leerlingen tekort
wordt gedaan. Het resultaat is dat op de scholen het
niveau omlaag gaat. Dat geldt in versterkte mate
170 voor ‘zwarte’ scholen, waar veel leerlingen
onderwijsachterstand hebben. Goed opgeleide
ouders halen hun kinderen van die scholen af, de
leerlingen die achterblijven, worden in een spiraal
van achterstand en niveaudaling neerwaarts
175 getrokken. Het is de gruwelijke consequentie van
het egalitarisme.

naar: Michaël Zeeman

uit: de Groene Amsterdammer, 31 augustus 2002

noot 1

canon: een algemeen erkende selectie van als waardevol beschouwde kunstwerken

RECHT EN GEWELD

1 De Amerikaanse oorlog tegen Irak heeft nog eens duidelijk gemaakt dat recht en geweld een even noodzakelijke als pijnlijke combinatie vormen. Recht kan niet zonder geweld. En dat geldt zowel op nationaal als op internationaal niveau.

2 Dit standpunt wordt, vooral aan deze kant van de oceaan, niet door iedereen gedeeld. Tegenstanders van militaire interventies en van oorlog in het algemeen, menen dat militaire overmacht geen middel mag zijn om op mondiaal niveau vrede en veiligheid af te dwingen. Zij lijken het morele gelijk te hebben, want oorlog is immers verwerpelijk. Het afdwingen van een rechtsorde in landen waar rechteloosheid heerst, is volgens hen voorbehouden aan de enige instantie die daartoe gerechtigd is, namelijk de Verenigde Naties.

3 De controverse rond de inzet van geweld bij het afdwingen van de rechtsorde berust echter op een miskennis van de feitelijke samenhang tussen recht en geweld. Die miskennis leeft aan beide zijden van de oceaan. Volgens de Amerikaanse politicoloog Robert Kagan zouden Europeanen van Venus komen en Amerikanen van Mars. Met deze aan de Griekse mythologie ontleende metafoer wil Kagan duidelijk maken dat Europeanen zich wanen in een paradijs van vrede en veiligheid, waar je het geweld buiten de deur kunt houden door het tonen van begrip, met eindeloos onderhandelen en diplomatie. Amerikanen zouden daarentegen leven in een wereld van belangen en conflicten, een wereld waar de wet van de jungle geldt en waar het overleven afhangt van gewapende macht. Kagan meent dus dat Amerikanen en Europeanen tegenpolen zijn. Maar hij vergist zich en miskent daardoor het probleem van de internationale veiligheid.

4 Dat probleem is hoe de oorlog van allen tegen allen vermeden kan worden, zowel nationaal als internationaal. De visies van de voor- en tegenstanders liggen dicht bij elkaar dan men zou denken. Het Amerikaanse en het Europese denken over vrede en veiligheid gaan immers uit van dezelfde aanname, namelijk dat vrede geen natuurtoestand is, maar een geconstrueerde toestand. Oorlog is de natuurtoestand van de mensenwereld, en het doel van de politiek moet zijn uit deze oorlogstoestand te geraken.

5 Wie een blijvende toestand van vrede wil creëren, moet zich realiseren dat mensen van nature zowel tot het goede als tot het kwade geneigd zijn. Mensen leven graag in vrede en

welvaart, maar schuwen de oorlog niet als ze denken er voordeel van te hebben. Enerzijds begrijpen ze dat er algemene wetten moeten zijn die voor iedereen – en dus ook voor henzelf – veiligheid en bestaanszekerheid garanderen, maar anderzijds zijn ze ertoe geneigd met die wetten de hand te lichten zodra dat in hun voordeel is en het ongestraft blijft. Dat is de reden waarom wetten en de handhaving ervan een dwingend karakter moeten hebben. Het recht heeft niet de functie om mensen moreel te verbeteren, maar om hen van een gewelddadige oplossing van hun belangenconflicten af te houden.

6 Dit alles wordt duidelijk als er in een land een burgeroorlog uitbreekt. Dan blijkt de natuurtoestand er een van gewelddadigheid. Een burgeroorlog is een oorlog van allen tegen allen. Om die oorlog te voorkomen moeten de mensen beseffen dat niet iedereen met een pistool of een zwaard mag rondlopen, want dan krijg je de cirkelgang van eigenrichting en weerwraak. In de natuurtoestand is die cirkelgang niet alleen een feit, maar wordt deze bovendien als rechtmatig ervaren, want in een dergelijke toestand heeft iedereen recht op alles. Wordt dit recht opgeëist en met geweld ten uitvoer gebracht, dan ontstaat de oorlog van allen tegen allen.

7 Wie rationeel is, zal echter bedenken dat het veel waarschijnlijker is dat alle anderen jou gaan overheersen dan dat jij in je eentje alle anderen kunt gaan overheersen. Omdat iedereen dat bedenkt, zal iedereen tot dezelfde conclusie komen: de oorlog van allen tegen allen kent alleen verliezers. Puur op grond van rationele overwegingen, gebaseerd op eigenbelang, zal iedereen zo veel van zijn recht op alles inleveren als nodig is, om de oorlog van allen tegen allen te voorkomen. Daardoor ontstaat een zekere orde, die niet van nature bestaat, maar moet worden geconstrueerd. Deze geconstrueerde rechtstoestand werkt pas effectief, als de staat het monopolie op de geweldsmiddelen heeft.

8 Het staatsmonopolie op de geweldsmiddelen is de belangrijkste stap vooruit geweest in het civilisatieproces waarin de gewelddadige mens werd gedisciplineerd tot vrede. Zonder die disciplinerende zou er niet de zekerheid zijn van nationale veiligheid. De staat werd geweldsmonopolist en er werd daarmee een eind gemaakt aan het recht van toepassing van geweld door individuen en maatschappelijke instituten.

9 Ook voor de verhouding tussen staten geldt dat de natuurtoestand geen toestand van vrede is, maar van oorlog. Vrede moet gesticht worden door het recht, en wel door het staatsburgerrecht, het volkenrecht en een nog te vormen wereldburgerrecht. Staatsburgers moeten wereldburgers worden. Pas dan hebben staten geen belang meer bij oorlogvoering, want dat zou de oorlog van allen tegen allen zijn op wereldschaal. En wie wil er nu een wereldoorlog?

10 Het probleem is vooralsnog dat zoiets als een wereldburgerschap helemaal niet bestaat. Voorlopig kunnen we ons alleen maar afvragen hoe dat burgerschap ooit gerealiseerd zou kunnen worden. Het is aannemelijk dat een volk, als het de burgeroorlog wil uitbannen, zich een hoger gezag wenst dat via wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht de exclusieve bevoegdheid heeft geschillen vreedzaam op te lossen. Het valt niet te begrijpen dat een staat zou zeggen: er moet vrede zijn tussen mij en andere staten, maar ik erken geen hoger gezag dan dat van mij. Dat zou leiden tot een situatie van internationale rechteloosheid, en dat is in feite een latente wereldoorlogstoestand. Als staten rationeel denken, komen ze tot geen andere slotsom dan dat ze die latente oorlogstoestand moeten beëindigen en dat ze, net zoals individuele mensen dat doen, hun wilde (wetteloze) vrijheid moeten opgeven. Zij moeten zich toeleggen op het ontwikkelen van internationale publieke wetten die een toestand van internationale vrede afdwingen. Ook hier kunnen recht en geweld elkaar niet missen.

11 Binnen de huidige internationale rechtsorde hebben de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad het monopolie over de toepassing van geweldsmiddelen toebedeeld gekregen. Maar de Veiligheidsraad blijkt een leeuw met een rammelend kunstgebit. Hij kan wel praten maar niet bijten. Het ontbreekt hem aan militaire machtsmiddelen om naleving van zijn resoluties af te dwingen. Voor het afdwingen

van zijn resoluties moet de Veiligheidsraad een beroep doen op staten die bereid en in staat zijn troepen te leveren. In de praktijk zijn echter zowel het bezit als de toepassing van deze machtsmiddelen in handen van de Verenigde Staten, de enig overgebleven supermacht. Gezien de machtspositie die de Verenigde Staten innemen, is niet te verwachten dat zij zich zullen houden aan aanwijzingen van de Veiligheidsraad zodra die botsen met wat de Verenigde Staten als hun vitale belangen beschouwen.

12 Het is overigens een vergissing te menen dat de Veiligheidsraad werkelijk functioneert als een internationaal geweten of als een onafhankelijk, onpartijdig rechtsorgaan dat erop toeziet dat het hoogste recht zegeviert over de belangen van de lidstaten. De Veiligheidsraad is een politiek vechtorgaan waarbinnen de lidstaten hoofdzakelijk bezig zijn hun nationale belangen gerealiseerd te krijgen. Gegeven de verouderde samenstelling en het ondemocratische vetorecht, is de Veiligheidsraad niet in staat te doen wat hij moet doen: op onafhankelijke wijze de internationale vrede en veiligheid handhaven. Zolang deze halfslachtige situatie gehandhaafd blijft en zolang de Veiligheidsraad niet gemoderniseerd en gedemocratiseerd wordt, is het onverantwoord dit instituut ooit het monopolie van de internationale geweldsmiddelen toe te vertrouwen.

13 Dat monopolie ligt nu feitelijk bij supermacht Amerika en dat is maar goed ook. Een gelijke verdeling van machtsmiddelen over alle staten van de wereld is niet alleen onmogelijk, maar ook gevaarlijk. De politiek van internationaal machtsevenwicht behoort definitief tot het verleden. De wereld is niet slechter dan vroeger, wel minder veilig. Om de internationale oorlogstoestand om te vormen tot een internationale vredestoestand hebben we meer aan supermacht Amerika dan aan een Veiligheidsraad die meent gevaarlijke conflictharden te kunnen bestrijden met pappen en nat houden.

*naar: prof. dr. G. Manenschijn
uit: Trouw, 12 april 2003*

Einde

*De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.
De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.*